

HIVATALOS KÖZLEMÉNYEK

A Bölcsészeti-, Nyelv- és Történettudományi Szakosztály 1945. évi közgyűlésének jelentései

1.

ELNÖKI MEGNYITÓ

A december 14-i szakülésünket berekesztő zárószavaimban futólagosan utaltam arra, hogy Szakosztályunknak 1945. évi december 6-i felolvasó ülése pendítette meg először a tudományművelés hangját ebben az épületben, ahol egykor De Gerando híres nevelő intézete működött, most pedig a Bolyai-tudományegyetem készülődik a magyar tudományosság hagyományainak folytatására és a tudományos nevelés nagy feladataira. Gondolatomat akkor nem fejthettem ki, de utána elméláztam rajta. Istenem, hány és hány helyen próbálkoztam Szakosztályunk az elmúlt kilenc évtized alatt helyiséget találni felolvasó üléseinek rendezésére és megtartására! Vajjon ki tudná azt megmondani?! Valamennyit valószínűleg magam sem leszek képes pontosan és hiánytalanul felsorolni, de legalább a nevezetesebbeket megemlítem.

Évkönyveink szerint első tudományos ülésünk 86 évvel ezelőtt, 1860. február 25-én folyt le még GR. MIKÓ IMRE elnöklete alatt, amelyen TORMA KÁROLY »Rómaiak nyoma Erdély északi részében« címen tartotta a megnyitó felolvasást. Később GYULAI PÁL, JAKAB ELEK, SZABÓ KÁROLY, KÖVÁRY LÁSZLÓ, BRASSAI SÁMUEL, ORBÁN BALÁZS és mások — a magyar tudományosság történetében emlékezetes és nagyérdemű nevek viselői — ültek a felolvasó asztal mellé. Ez a felolvasó asztal pedig akkor szerényen ott állott a Bel-Farkas-utcai Bethlen-ház (a mai Farkas-u. 8. számú Nemes-ház) földszintjének egyik helyiségében, ahol SZABÓ KÁROLY, az elévülhetetlen érdemű magyar bibliográfus és bibliotékárius, a múzeumi és a mai egyetemi könyvtár alapjait rakosgatta le. Az ő kis dolgozószobájában gyűltek össze a tudósok egymás értekezéseinek meghallgatására. Ötön, haton, esetleg nyolcan is összeverődtek, — rajtuk kívül Kolozsvárt abban az időben még nem igen nyugtalankodott a tudományos érdeklődés. Ha az előadás belenyúlt a késő estébe, az elnök felszólította a felolvasót, hogy hagyja abba s máskor folytassa tovább értekezését. Ebből az időből ilyen híradásokat olvasunk Évkönyveinkben: „Az idő haladtával a felolvasást félbe kellett szakasztani és folytatását a közelebbi ülésre hagyni.“

Amikor azután 1874-ben az egyetemi könyvtárral egyesült múzeumi könyvtár a Bethlen-házból átköltözött a mai egyetem helyén állott kétemeletes, egykori jezsuita-kollégium Király-utcaára néző ötablakos földszintjére, a szakosztályi felolvasó ülések is ide telepedtek át a könyvtárnok dolgozószobájába. Az 1878-ban újjáalakult Szakosztály az ügyrendjében is kimondta, hogy felolvasó üléseit, „melyeken minden tisztességes ember megjelenhet“, havonként a második és ne-

gyedik hétfőn „6 órán kezdve tartja a múzeumi könyvtár helyiségében“. Ha népesebb hallgatóságra lehetett számítani, akkor a Farkasutca épületeiben szétszórt egyetem valamelyik tantermére esett a választás. Ilyen kényszerűség azonban ritkán adódott, mert ennek az időszaknak elnöki megnyitói és titkári jelentései sűrűn panaszkodnak épperr. a felolvasó-ülések néptelensége miatt. „A közönség részéről nem talál szakosztályunk kellő visszhangra, amelyet talán mégis csak megérdemelne“ — mondja az egyik szakosztályi jelentés [EM. 1887. 217]. BRASSAI SÁMUELnek 1886-ban BOLYAI FARKAS felett tartott emlékbeszédét a közönség számára fenntartott helyek üressége mellett kellett elmondania [uo.]. Kezdi kutatni a közömbösség kórokozó csíráját, s arra jönnek rá, hogy a szűk és alkalmatlan helyiség tartja távol a tömegeesebb érdeklődést. Mivel több oldalról megnyilvánult az az óhaj, hogy „a művelt közönség előtt könnyebben hozzáférhető helyen tartassanak a felolvasó ülések“ [EM. 1888. 79], a Szakosztály választmánya merész újításra határozta el magát: 1888-ban anyagi áldozatok árán a Bástva-utcai Kereskedelmi Akadémia dísztermébe helyezte át a felolvasó üléseket. A legközelebbi titkári jelentés örömmel állapítja meg, hogy az „azóta tartott felolvasó üléseinket csakugyan nagyobb közönség látogatta“ [EM. 1888. 162]. SZAMOSI JÁNOS szakosztályi elnök azonban a következő évi közgyűlési megnyitójában leleplezi, hogy ez a nagyobb közönség „főleg városunk művelt hölgyeinek bájos koszorú“-jából lett ki, s tovább is gyéren voltak képviselve „egyetemünk polgárai, akiknek pedig ott kellene lenni mindenütt, ahol közművelődéssel, irodalommal és tudománnyal foglalkoznak“ [EM. 1889. 90]. Ezt az észrevételt azóta is valamennyi szakosztályi elnök megismételte, de a magabizó, távolmaradó ifjúság azt a mai napig sem hallotta meg.

Rövidesen a „hölgyek bájos koszorúja“ is cserben hagyta a szakosztályi üléseket, amelyek több-kevesebb panaszkodással a részvétlenség miatt tovább folydogáltak a Kereskedelmi Akadémia kifogástalan kényelmességében. Ez a részvétlenség legföljebb a felolvasókat és a Szakosztály vezetőségét bántotta, de természetesen a szakosztályi ülések megtartását, sem a tudományos munkát meg nem bénította. Lassanként aztán nyilvánvalóvá lesz, hogy a szakülések csak a tudósok szűk körét érdeklik, a nagyközönség pedig egészen más természetű és jellegű előadásokra vágyakozik. Elgondolás nyomán meginduló népszerű előadások terepéül hol a városháza közgyűlési termét, hol az egyetem auláját választják. A Kereskedelmi Akadémia díszterme akkor szűnik meg a szakosztályi tudományos ülések színhelye lenni, amikor az új Egyetemi Könyvtár tető alá kerül. Erdélyi Pál az 1909-i titkári jelentésében megnyugtással írja, hogy annyi hányódás-vetődés után a Szakosztály végre végleges otthont nyert az Egyetemi Könyvtár palotájában, amelynek célszerűen berendezett szép előadóterme nyilván azzal a rendeltetéssel készült, hogy a szakosztályok előadásainak állandó helyisége legyen.

Ez a megnyugtató elrendeződés és emberi számítás szerint sikeres megoldás azonban rövidesen felborult. Az első világháború után Szakosztályunknak újból kezébe kellett vennie a vándorbotot. Átmenetileg

a református teológián húzódott meg, majd jó két évtizedig az unitárius kollégium tanácstermét bérelte ki népszerű előadásaira, amelyek különösen a huszas években folytak igen szép közönségsikerral. A harmincas években ismét megindult szaküléseink a katolikus gimnázium épületében, a Lyceum-könyvtár hangulatos környezetében találtak barátságos helyiségre. 1941-ben aztán megint visszakanyarodtunk az Egyetemi Könyvtár előadótermébe, amely voltaképen a mi számunkra készült, s viszontagságos pályafutásunkat egyelőre a Diákház zene-termében, illetőleg a Király-utca 14. szám alatt a Magyar Irodalom-történeti Intézet szemináriumi helyiségében fejeztük be, s most itt vagyunk a tizennegyedik helyen a Bolyai-tudománygyetem kémiai előadó-termében, ahol december 6 óta ütöttük fel tanyánkat.

Magában véve voltaképen érdektelen és jelentéktelen ügy, hogy 86 éven keresztül hol és hogyan kerestt fedeleit Szakosztályunk, ha ez az ide-oda vándorlás és bolyongás nem lenne méltatlan dolog múltunkhoz és a szellemi életben elfoglalt helyünkhöz. Meddig szorulunk mások vendégszeretetére, meddig lehet még viselni ezt a helyzetet reszelkedés nélkül? Elődeink múzeumot alapítottak, országos jelentőségű gyűjteményeket, hatalmas tudományos anyagot halmoztak fel, megmutatták a tudományos fejlődés távlatait s megszervezték a tudomány művelés alkalmas kereteit. Valamelyik nemzedék azonban alighanem mulasztást követett el, belenyugodott az átmeneti megoldások kényelmességébe s szerencsésebb időben és kedvező feltételek mellett nem erőszakolta ki a múzeum kérdésének végleges elrendezését. Ennek következménye, hogy kezdettől fogva s ma is gyűjteményeink sokfelé szótszórt, nehezen hozzáférhető, láthatatlan értékek és a szakosztályok otthontalanul hanyódó, voltaképen sehol meg nem található szervek. Ezt egyszer már kertesés nélkül meg kell állapítanunk, amihez még azt is hozzátehetjük, hogy ezt a korszerűtlen állapotot, mely a fejlődésünket újra és újra visszarántja, egyre nehezebben lehet fenntartani.

Képzelnék el az Erdélyi Nemzeti Múzeum hatalmas palotáját, amelynek egyik szárnyában könyvtára és levéltára székel, megfelelő olvasó- és dolgozótermekkel, a másikon az érem- és régiségtár van elhelyezve, természetesen a képzőművészetnek és néprajznak is külön osztálya van; azután sorban következnek az ásványtár, növénytár és az állattár: gazdag gyűjteményei. Tovább az elnökségnek, az igazgatóválasztmánynak, a központi adminisztrációnak irodái tűnnek szemünkbe, természetesen mindenik szakosztálynak megvan a maga ügyviteli helyisége egy kisebb előadóteremmel a szakülések számára és van egy nagy publikumos díszterem, ahol szüntelenül lüktet a város kulturális szívére. Mozgalmas élet pezseg a Múzeum székházában. A társak állandó látogatottságának örvendenek, a vidéki és külföldi vendégek el nem mulasztják a gyűjteményeken keresztül betekinteni Erdély magyar kultúrájába, de a helybeliek érdeklődését is folyton ébren tartják a rendszeres múzeumi séták és az alkalmi kiállítások. A tudomány művelői sűrűn találkoznak a szakosztályi helyiségekben, ahol tervek forrnak és kerülnek tervszerű kivitelre. Nincs szükség hírverésre, a panaszok is már rég elnémultak, hogy csak a kiválasztottak szűk rétege

ismeri az Erdélyi Nemzeti Múzeumot. A Múzeum székháza az erdélyi magyar tudományosság tekintélyét messze földön hirdeti és képviseli, a most láthatatlant mindenki látja, büszkén a magáénak érzi s a mögéje tömörülő magyarság az áldozatosság szép példáit nyújtja.

A képzelet szárnyán még tovább lehetne kalandozni, — de eresz-kedjünk vissza a rideg valóságba. Van-e valaki, aki nem látná helyesnek, sőt nem tartaná mulhatatlanul szükségesnek, hogy ez az elképzelés valóra váljék? Tizenhárom esztendő múlva, 1959 november havában lesz százesztendő évfordulója az Erdélyi Nemzeti Múzeum alapításának és fennállásának. Már most gondolkoznunk kell rajta, hogy mivel ünnepeljük meg centennáriumunkat. Egy évkönyvvel, valami díszes albummal, amelyben szépen megírjuk, hogy száz év alatt mi mindent tettünk s finoman elhallgatjuk, hogy miket mulasztottunk el? Ez kisorszerű dolog volna! Adva van a méltó tárgy: a hátralevő tizenhárom esztendő alatt, országos mozgalom megszervezésével s a velünk szemben fennálló tartozások behajtásával, építsük fel az Erdélyi Nemzeti Múzeum korszerű székházát! Ami ma lehetetlennek látszik, az holnap valószínűvé válhat, s a közel másfél évtized alatt megvalósulhat, csak egyszer már tudjuk magunkról lerázni a töprengés és a kisebbrendűség lidércnyomását. Én hiszek benne, hogy megvalósul, mert meg kell valósulnia, különben méltatlanok leszünk az alapítás nagy gondolatához és Erdély kulturális múltjához, amely további építómunkára kötelez bennünket.

Ezzel a gondolattal üdvözlöm a mélyen tisztelt Közgyűlést, s kérve és kívánva, hogy ez az eszme épüljön mindnyájunkban lelkes buzgósággá és fáradhatatlan tevékenységgé, az 1945. évi szakosztályi működésünkről beszámoló mai közgyűlésünket tisztelettel megnyitom.

GYÖRGY LAJOS
szakosztályi elnök

2.

TITKÁRI JELENTÉS

Körülöttünk a világ még mindig annyira mozgásban van, hogy a tavalyi közgyűlésünkön ismertetett általános irányelveken túlmenő részletes munkatervet ma sem adhatunk. Hogy azonban a magunkkal való számvetés e hagyományos alkalma teendőink megvizsgálását illetően ne múljk el kihaszználatlanul, legyen szabad Szakosztályunk egyik legégetőbb problémájára felhívnom a figyelmet. Szakosztályunk és a társadalom viszonyáról kívánok szólni. Ennek a kérdésnek ma különleges időszerűséget ad az a szomorú tény, hogy Szakosztályunk a háborús események következtében — hozzávetőlegesen — tagjainak 60—70 %-át elveszítette. De ezen felül azzal is kell számolnunk, hogy a mostani átmeneti idők még további áldozatokat fognak szedni tagjaink megritkult soraiból. A folyamat tehát még nem zárult le, az újjáépítéshez szükséges állandóság sincs még itt. Ennek ellenére, úgy érzem, nem illethet jogosan senki sem az időszerűtlenség vádjával, hogy

e kérdés megvitatását, mint legsürgősebbet, napirendre tűztem. Egvesületünk szakosztályai közül mindig a mienk rendelkezett a legtöbb taggal. Szemben a különleges szakképzettséget igénylő Természettudományi és Orvosi szakosztállyal, mindig a Bölcsészeti-, Nyelv- és Történettudományi Szakosztály érintkezett a legszélesebb felületen laikus társadalmunkkal. Eppen ezért a tagjainkkal és rajtuk keresztül társadalmunkkal kapcsolatos kérdéseink megvizsgálása nem csupán Szakosztályunk számára kínál hasznos tanulságokat, hanem viszonyaink nagyjából az egész Egyesülethez nézve jellemzőnek vehetők.

1944. szeptemberétől kezdődőleg az események 371 tagot számláló Szakosztályunkat 131 főre morzszolták le. Természetesen ezek a számok még nem tekinthetők véglegeseknek. Bármiként alakuljanak azonban, az már most kétségtelenül látszik, hogy régi közösségünket az események visszavonhatatlanul szétzúzták. Mielőtt tehát a romok újraépítéséhez kezdünk, szemügyre kell vennünk a régi építmény szerkezetét, hogy annak esetleges hiányait az újnál pótolhassuk, a haladás által megkívánt módosításokat és korszerűsítéseket megvalósíthassuk. Tisztán kell ugyanis látnunk, hogy a körülöttünk felépülő új világban a népünk életében nekünk jutott feladatnak csak akkor tehetünk eleget, ha szolgálatunkat korszerű formában nyújtjuk közösségünknek.

Először tehát nézzük meg, hogy Szakosztályunk régi alapjai elég szélesek-e akkora épület hordozására, mint amekkora a magyarság második és Délkelet-Európa nagyságra első gyűjteménye: az Erdélyi Nemzeti Múzeum. Szakosztályunk társadalmi összetétele 1944 nyarán a következőképpen alakult: 371 tagunk közül egyetemi és középiskolai tanár, tanársegéd, könyvtári, múzeumi és levéltári vagy más hasonló tudományos tisztviselő volt 173, lelkész és teológiai tanár, vallásstanár 80, elemi iskolai tanító 11, állami- vagy magántisztviselő és nyugdíjas 37, földbirtokos 28, ügyvéd, mérnök és más szabad pályán lévő 11, kereskedő 9, iparos 1, végül 16 jogi személy. Bár látszólag egyedül a tanárság van Szakosztályunkban kellő súllyal képviselve, mégis, ha tekintetbe vesszük, hogy 1944-ben — az egyetem rendkívül népes tanárszemélyzetéről nem is szólva — csak Észak-Erdélyben 47 magyar középiskola működött kb. 1300 tanárral, a fenti számokat sem találjuk túlságosan kedvezőeknek. Hasonló különben a helyzet a papsággal is. Észak-Erdélyben 1944 nyarán kb. 620 magyar (római katolikus, református és unitárius) egyházközség működött — a három teológiai akadémián és a szerzetesi rendházakon kívül — hozzávetőleg 650 lelképásztorral. Egészen szomorú a legnépesebb műveltségközvetítő réteg, a tanítóság teljes részvéltlensége. Az említett időpontban Észak-Erdély kb. 4100 magyar tanítója közül összesen csak 11 volt Szakosztályunk tagja. Az új nemzedékeket formáló nevelő-rétegek — pap, tanár, tanító — érdeklődésének a hiányát látva, már nem is ütközhetünk meg a szabad pályán élők, tehát társadalmunk anyagilag vezető elemeinek távolmaradásán. 11 ügyvéd és mérnök mellett a kereskedő réteg 9, a több tízezret számláló erdélyi magyar iparosság pedig összesen egy személlyel van sorainkban képviselve. Ezek után szinte már felesleges is megjegyznem, hogy munkás tagunk egyetlen-egy sincs.

Jóllehet, már a fentiekből is rendkívüli egyoldalúságokat állapíthatunk meg, betetőzésül vessünk egy pillantást tagjaink lakóhely szerinti megoszlására. Említett 371 tagunk közül 224 Kolozsvárt élt. A huszonhét budapesti és magyarországi leszámítása után fennmaradó 120 tagunk közül 24 Désen, 14 Marosvásárhelyt, 12 Sepsiszentgyörgyött, 6 Székelyudvarhelyt, 5—5 Zilahon és Gyergyószentmiklóson, 2 Csíkszeredán, 1—1 Besztercén, Szamosújvárt és Kézdivásárhelyt lakott. Tagtársaink között ténylegesen falusi lakos összesen 44 volt.

Úgy érzem, hogy az ismertetett adatok Szakosztályunknak olyan súlyos szervi gyengeségeire vetettek fényt, melyeknek az orvoslása egyik előfeltétele jövőndő munkánk sikerének. A helyes gyógy mód eltalálásához azonban tudnunk kell, hogy vajjon Szakosztályunk összetétele csak a legújabb időkben alakult a fenti módon vagy pedig hosszú, szerves fejlődés logikus eredménye az, amit az előbb felvázolhattam. Ha időben visszafelé haladva aprólékosan átvizsgáljuk szakosztályi, majd pedig egyesületi központi tagnévsorainkat, azt tapasztaljuk, hogy Szakosztályunk, illetőleg egyesületünk tagösszetétele egészen az alapítástól kezdődően feltűnő állandóságot mutat. Ennek oka bizonyára a magyar társadalom fejlődésében keresendő.

Közismert megállapítás, hogy az 1848/9-i nagy átalakulás a rendiséget nem tudta teljesen megsemmisíteni s társadalmunk egészen napjainkig nagyjából megőrizte régi szerkezetét. Társadalomfejlődésünk megkövesedéséből következett tehát, hogy a Múzeum-Egyesület mellett bölcsőjétől kezdve ugyanazokat a haladó nemesi, polgár-patriciusi és pap-tanári értelmiségi elemeket találjuk, melyeknek elődjai a múzeum régóta vajudó tervét a reformkor harcaiban kiformálták, népszerűsítették, s mint a nemzet akkori műveltség-hordozói, a magyarság erőit mozgósítva, de elsősorban sajátjukat sem kímélve, az eszmét 1859-ben megvalósították. Társadalmunknak ezekből a rétegeiből került össze egészen napjainkig a Múzeum-Egyesület tagállományának legállandóbb és legnépesebb része. Vannak családok, melyekben a múzeumi tagság nemzedékeken át öröklődik. A rendi osztályok kiöregedésével azonban ez a tagság ma már igen sok esetben, sajnos, nem a régi élő kapcsolat és munkánk iránti érdeklődés kifejezője, hanem egyre kevesebbet jelentő hagyományos kötelezettség.

Szakosztályunk, illetőleg Egyesületünk összetétele tehát a magyar társadalom közel százéves alkati betegsége következtében alakult ilyen egyoldalúan. Ez azonban, hogy az erdélyi magyar tudomány legnagyobb szervezetének terhét, jövőndője iránti felelősséget ma is szinte egyedül ugyanazok a társadalmi rétegek hordozzák, mint száz évvel ezelőtt, csak akkor volna az Egyesület számlájára írható hiba, ha ő lenne felelős a magyar társadalomfejlődés ilyen valóságos alakulásáért. A veszélyes azonban az egészben az, hogy a szakszerűséget képviselő nevelő-értelmiségi réteg és a hagyományokat, ha részben formálisan is, de mégis őrző rendi elemek mellett nem látjuk sorainkban az emelkedő osztályok tagjait. Ismét csak társadalomfejlődésünk és nevelésünk számlájára írható, hogy gazdag kereskedőinknek, iparosainknak és jólkereső munkásainknak nincs igényük például képtárra, könyvtárra,

tudományos kiadványokra, hanem mindez ma már szinte kizárólag a lassan őrlődő, leszegényedett értelmiségi osztályok fényűzésévé vált.

Szakosztályunk problémájából indultam ki s eljutottam oda, ahol már világosan látszik, hogy saját bajainkat nem orvosolhatjuk a Múzeum-Egyesülettől és az Erdélyi Nemzeti Múzeumtól függetlenül. Amiként ugyanis a baj gyökere, e három szervezet sajátos kapcsolata folytán közös, ugyanúgy az orvoslás is csak együttesen képzelhető el. Az alábbiakban tehát ilyen távlatba állítva igyekszem a kivezető utat megkeresni.

Látható, hogy a magyar társadalomnak 1848-ban elindult lassú átalakulása mostan fejeződik be és az osztályok új szellemi és anyagi rétegződése napjainkban veszi kezdetét. A vagyoni különbségek csökkenése következtében most már az egész társadalomra hárulnak azoknak a közösségi funkcióknak az anyagi terhei, melyeket korábban egy vékony, de tehetős réteg egymaga hordozott. A kor eszméi, de az Egyesület és a Múzeum érdekei is azt kívánják tehát, hogy a múzeumi gondolat mögé minél nagyobb tömegeket állítsunk. A tömegek bevonása viszont a szakszerűség kérdését veti fel. Szerény nézetem szerint a Múzeum-Egyesület célkitűzésében és szervezetében kezdettől fogva lappangó kettősséget az 1905. évi belső reform végleg és kitűnően összeegyeztette, amikor kimondotta, hogy Egyesületünk táraiban és szakosztályaiban tudományművelést és a Múzeum érdekében szükséges társadalmi támogatás megszerzésére tudomány-népszerűsítést is végez. Ezzel a lépéssel a korábban gyakran egymással szembeállított múzeumi és tudós-társasági törekvések egyensúlyba kerültek. Mégis most utólag megállapíthatjuk, hogy ennek a döntésnek a következményeit a társadalom irányában nem vonták le. Akkor ugyanis adva volt a Múzeum mellett egy, a társadalom vezető és tehetős osztályaiból toborzódó, meglehetősen népes réteg, melynek áldozatkészsége feleslegessé látszott tenni minden nagyobbarányú társadalomszervezést. Erre az akkor elhagyott lépésre azonban most kényszerítve vagyunk, mert az eddig megszervezett osztályok felőrlődése meggyorsult, s helyükre a múzeumi gondolattal, célkitűzésekkel teljesen ismeretlen új rétegek vannak emelkedőben.

Fejtegetéseim eddigi eredményeiként tehát a következő tényeket állapíthatjuk meg: Szakosztályunk és Egyesületünk régi tagállományára szétesett. Az így bekövetkezett válságot még súlyosbítja a magyar társadalomban egyidejűen elkezdődött gyökeres átalakulás. Ennek következtében nem egyszerű taggyűjtési kérdéssről van itt többé szó, hanem — nézzünk szembe bátran a valósággal — szinte egy újraalapítással felérő erőpróbáról. Újra meg kell ugyanis hódítanunk és gyűjteményeink mögé kell tömörítenünk azt az erdélyi magyar társadalmat is, mely még csak most erjed itt a szemünk előtt. Láthattuk, hogy Egyesületünk erényei és hibái közösek a magyar társadaloméval. Ez a szoros kapcsolat egyenesen kötelezi Egyesületünket arra, hogy most, amikor az eddigiéknél tömöttebb sorú rétegek törnek előre a szellem és az anyag kincsei felé, ő is nyissa kapuit még tágabbra, hogy befogad-

hassa mindazokat, akik rádöbrentek az elnyert jogokkal és javakkal együttjáró kötelességeikre.

Hogyan végezhető el ez az eszméltetés? Miként lehet előkészíteni a Múzeum és az új magyar társadalom egymásratalálását? Vajjon alkalmas lesz-e az Egyesület és a Múzeum mostani patriarchalis gépezete ekkora feladatok elvégzésére? Ilyen és ezekhez hasonló kérdések tömegestől törnek elő mindazokból, akik féltő gonddal figyelik a Múzeum sorsát. Úgy érzem, hogy Egyesületünk és Múzeumunk döntő fordulóponthoz érkezett. Éppen ezért sorskérdéseiknek megvitatása, új helyzetüknek a felmérése már nem késhet sokáig. Addig is azonban nem látszik feleslegesnek, ha a Szakosztályunk összetételének ismertetésekor tapasztalt két legfeltűnőbb hiba orvosságát igyekszünk megtalálni.

Vidéki tagtársaink említett rendkívül alacsony száma nem magyarázható pusztán csak szervezésünk rendszertelenségével. Az ő és a laikus elemek tartózkodása akkor válik érthetővé számunkra, ha megnézzük, hogy Egyesületünk mit is nyújt nekik ellenértékül. Múzeumunk, szak- és népszerűsítő előadásaink normális közlekedési viszonyok mellett is elérhetetlenek a vidékiek számára. Egyébként — kolozsvári tapasztalataink alapján állíthatjuk — hogy mindezek különben sem gyakorolnak kellő vonzóerőt a nagyközönségre. Összekötő szál feljűk tehát egyedül folyóiratunk: az Erdélyi Múzeum. Erdély egyetlen tudományos folyóirata azonban, a laikus érdeklődés kielégítése érdekében nem tehet a szakszerűség rovására engedményeket. Láthatjuk tehát, hogy ha valóban a Múzeum erkölcsi és anyagi támogatására szolgáló átfogó társadalmi szervezet kívánunk lenni — már pedig a mai helyzet ezt követeli tőlünk — akkor a laikus érdeklődés kielégítésére fokozottabb figyelmet kell fordítanunk. A sorainkból jelenleg még hiányzó vidéki szakemberek bekapcsolása valóban csupán szervezési kérdés; helyi és vidéki tömegeinkre azonban csak abban az esetben számíthatunk, ha tagilletményként őket is érdeklő kiadványokat tudunk felmutatni. Ha számbavesszük a tudomány népszerűsítésének eddig bevált eszközeit, aligha áltathatjuk magunkat azzal, hogy ezen a téren mindent megtettünk, amit tennünk lehetett volna — anélkül természetesen, hogy ez a tudományos munka színvonalának rovására menne. Azt hiszem, hogy a kiadványoknál nem a tartalomban, hanem a tárgyak megválasztásában és a közlendő tudományos igazságok előadási módjában kell a tömegekhez igazodnunk. A Magyar Történelmi Társulat, a Magyar Szemle Társaság és a Magyar Természettudományi Társulat nagyközönség részére készült kiadványainak, valamint a Magyar Nemzeti Múzeum anyagát ismertető, gazdagon illusztrált Officina-könyveknek a sikere kedvező kilátásokat ígérne hasonló vállalkozásunk számára.

Megfontolandónak vélem azt is, hogy vajjon a vidékkel való kapcsolataink ápolására új helyzetünkben elegendőnek tarthatjuk-e egyedül vándorgyűléseinket. Azt hiszem, hogy közérdekű szakelőadásaink megisméltése magyar központjainkban, sőt — ha majd a viszonyok engedik — előre megszervezett felolvasó körutak rendezése, nagyban hozzájárulna a tespedő vidéki szellemi élet felpezsdítéséhez és a Múzeum baráti körének kívánt kiszélesítéséhez.

Ha pedig a vidékieket ilyen módon nagyobb számban sikerül körünkbe bevonni, akkor előbb-utóbb elodázhatatlanul szükség lesz helyi szervezetek megalakítására olyan nagy magyar városokban, mint Marosvásárhely, Brassó, Sepsiszentgyörgy, Székelyudvarhely, Csíkszereda, Dés és Torda. Szerény nézetem szerint ugyanis csak így, helyi központok köré szervezve, lehet a vidéki közönséget tartósan megnyerni.

Itt említem meg, hogy délerdélyi taghálózatunk újraépítését — amint a körülmények megengedik — sürgősen meg akarjuk kezdeni.

Mindez azonban csak tünefi kezelés marad, ha nem követünk el mindent, hogy az új magyar társadalom is belenőjön a Múzeum iránti felelősségbe. Az ehhez szükséges tervszerű nevelés azonban csak akkor járhat, esetleg évtizedek múlva, eredménnyel, ha a munkát a társadalom leendő nevelőin: az egyetem tanárjelöltjei, a teológiai akadémiák hallgatói, a tanító- és tanítónőképző intézetek növendékei között kezdjük el. Meg kell tehát találnunk a módját, hogy a jövő nemzedékek formálói már tanulmányaik során megkaphassák a múzeológia alapfogalmait, s megismerkedhessenek az Erdélyi Nemzeti Múzeum táraival, az Erdélyi Múzeum-Egyesület kérdéseivel. Addig is azonban, amíg ez az újtípusú nevelő-réteg kikerül az életbe, kellő mozgékonyssággal törekednünk kell arra, hogy tárainkat legalább a kolozsvári magyar középiskolák felsőbb osztályos növendékeinek rendszeresen mutassák be.

A kolozsvári közönség érdeklődését munkánk iránt, a népszerűsítő előadások és kiadványok mellett vasárnaponként rendszeresítendő, jól előkészített tárbemutató-vezetésekkel vélném felkelteni. A tapasztalat ugyanis azt mutatja, hogy a mindig azonos időben tartott és élvezhető szakszerű vezetések igen hatásos eszközök a közönség múzeumba szoktatásához. Ezekből az egységes tervhez igazodó vezetésekből kellene végre kinőniük táraink régóta hiányolt ismertetései. Általában a közönséggel való kapcsolataink terén a jövőben az eddiginél jobban ki kell használnunk a tárainkban rejlő lehetőségeket.

Szakosztályunk, Egyesületünk és Múzeumunk újraépítésének az ügye — meggyőződhattünk felőle — szétválaszthatatlan egymástól. Gyökeres változást tehát bajainkban mindaddig nem várhatunk, amíg az Egyesület központjának, a szakosztályoknak és a táraknak a vonalán egyszerre nem indul meg egy nagyszabású akció. Szakosztályainknak és múzeumi tárainknak közösen kell népünk minden építő elemét a Múzeum mögé felsorakoztatni, hogy aztán az Egyesületnek a tárak tudományos anyagából mindegyre megújuló szakosztályi munkája az egész magyarság haladásának, emelkedésének éltetője lehessen. Egyesületünk és Múzeumunk sorsdöntő fordulóhoz érkezett. Hosszú időre most dől el, hogy a kialakuló új társadalomban az EME mekkora szerephez jut. Mozcékonyaságunktól függ, hogy ez a szerep nagyobb vagy kisebb lesz-e, mint amilyent az Egyesület a felbomló rendi társadalomban játszott. Felelősségünk ma semmivel sem kevesebb, mint volt az előttünk járóké 1859-ben. Akkor a tervszerű társadalmi előkészítés elhozta a magyarságnak múzeuma megvalósítását. A mi most megindí-

tandó szervezőmunkánktól függ azonban, hogy Mikó Imre nagyszerű alapítása szolgálata révén életszerve marad-e most már az erdélyi magyar nép egészének, vagy pedig tulajdonképpeni hivatása teljes kibomlása előtt a terméketlen fügefa sorsára jut.

JAKÓ ZSIGMOND
szakosztályi titkár

3.

SZERKESZTŐI JELENTÉS

Csendesen, minden nagyobb külső megrázkódtatás nélkül suhant el a Bölcsész-, Nyelv és Történettudományi Szakosztály felett az elmúlt 1945. év. Ha Szakosztályunk nem fejtett volna ki némi munkásságot és a szakosztályi tagok nem folytatták volna a sok csüggesztő, leverő lelki és anyagi nehézség közepette is kutató-feldolgozó tevékenységek, s ha a Szakosztály kötelékébe tartozó folyóirat meg néhány más kisebb terjedelmű kiadványunk nem jelent volna meg, 1945-ben az EME életében dermedt csend uralkodott volna. Mert az Orvostudományi Szakosztály Értesítő-jének két jelentős kötetén meg néhány, a főbbi szakosztály keretében megtartott előadáson kívül a mi kiadványaink tettek igazán bizonyosságot arról, hogy Egyesületünk régi célkitűzéseit munkálva él s a változó idők közepette tovább akarja folytatni a magyar tudományosság évszázados hagyományait. És ennek így is kell lennie. Mert elsősorban e Szakosztály kiadványainak kell mindig hitet tenniük az Egyesület célkitűzéseinek állandóságáról, de egyben a benne folyó élet jóértelmű korszerűségéről is. Jó újra meg újra magunk és mások számára is elismételgetnünk azt az elvi állásfoglalásunkat, hogy legfontosabb kiadványunk, az Erdélyi Múzeum mint a Szakosztály és az érdekkörébe tartozó táruk folyóirata csak szervesen a multbeli célkitűzésekhez kapcsolódhatik, s csak addig a mértékig korszerűsödhetik, ameddig ezt a tudományos vizsgálódás szabadsága megengedi, illetőleg minden időben kötelezően elő is írja.

Az Erdélyi Múzeum szerkesztőjének helyzete egészen különleges. Hiszen míg legtöbb folyóirat szerkesztője maga választhatja meg munkatársait s egymaga dönthet a kiadásra benyújtott dolgozatok sorsa felől, az Erdélyi Múzeum szerkesztése esetében más a helyzet. Itt a Szakosztállyal való szoros kapcsolat miatt önként adódnak a szerkesztőnek olyan kötelezettségei, amelyek kezét eleve is megkötik. A Szakosztályban elhangzó előadások rendszeres közlése, a táruk anyagára támaszkodó kutatások eredményeinek közreadása, az egyesületi élet és továbbmenőleg az erdélyi múzeumi meg általában szellemi jelenségek területének állandó szemmel tartása olyan kötelezettséget ró a szerkesztőre, melyek elől a Szakosztály bizalma elvesztésének veszélye nélkül még akkor sem térhetne ki, ha maga ezeket a kötelezettségeket nem tartaná természetesnek. Az Erdélyi Múzeum kiötlően erdélyi, múzeumi és szakosztályi jellege miatt a tudomány avatatlanjai és műkedvelői részéről gyakran hallani vele kapcsolatban a zárkózottság,

maradiság, korszerűtlenség és terméketlenség vádját. E nem újkeletű vád értetlenségében csak bosszantó, de irányt nem szabhat egy szerkesztő működésének, mint ahogy nem térítheti más irányba a Szakosztály életét sem. Legjobb meggyőződésünk szerint a Szakosztály tagjaitól és a folyóirat munkatársaitól a múlt és a mai élet kérdéseinek vizsgálata alkalmával a komolyság és elhithető erő nagymérvű csökkenésének veszélye nélkül nem lehet más magatartást kívánni, mint amilyenről az egyes kérdések felvetésében és feldolgozásában az Erdélyi Múzeum munkatársai a múltban és ma is többször bizonyosságot tettek és tesznek.

Az Erdélyi Múzeum múltévi (1945), LIX. évfolyama is csak enyhiben volt „maradi“, illetőleg csak ilyen mértékben lehetett „korszerű“. De már maga az, hogy megjelenhetett, jelentős tett volt, hiszen az Egyesület csak utolsó pénztartalékainak feláldozásával, sőt jelentős adósság vállalásával biztosíthatta e legrégebbi időszaki kiadványa megjelenését. A folyóirat így is csak csökkentett terjedelemben hagyhatta el a sajtót, ugyanis az 1943. évi 46 és az 1944. évi 36½ ív terjedelemmel szemben ez évben csak két összevont számban, 20 íven jelenhetett meg. A nyomdai árak ugrásszerű alakulására így is jellemző, hogy míg a júniusra megjelent 1—2. szám „alig“ 800 ezer lejbe került, a december végére elkészült második (3—4.), ugyanolyan terjedelmű szám nyomdai költsége már meghaladta a harmadfél milliót. Ilyen körülmények között is némi, bár fájdalommal kevert meglepedettséggel tölthet el bennünket az a tudat, hogy a magyar nyelvterület régi tudományos folyóiratai közül az Erdélyi Múzeum az egyetlen, mely idejében befejezte 1945. évi folyamát.

A szakosztályi élet szempontjából jelentős másik kiadvány-sorozatnak, az Erdélyi Tudományos Füzeteknek az 1945. évben a 191—198. száma jelent meg. Ez a 8 szám az 1943-ban kiadott számok összegénél 15, az 1944-ben megjelenteknél 12 számmal kevesebb. E számbeli csökkenést még csak fokozza az, hogy az 1945-ben megjelent számok, egy kivételével, csak az Erdélyi Múzeumból való különlenyomatok, míg az előbbi években az ilyen különlenyomatokon kívül terjedelmes önálló számok is jelentek meg. Kiadnivaló lett volna és lenne is elég, sőt ha a kiadási viszonyok javulnának, még növekednék is a szellemi termelés, anyagi lehetőségeink azonban annyira szűk keretek között mozgottak és továbbra is annyira ilyeneknek ígérkeznek, hogy e téren javulásra alig számíthatunk.

Ilyen viszonyok között is az elmúlt évben egy olyan kiadvány-sorozatunk folytatásának teremtettük meg lehetőségeit, amelyet GR. MIKÓ IMRE még az önkényuralom éveiben, 1855-ben indított meg, de amely SZABÓ KÁROLY folytatása után is 1872-ben a IV. kötettel megakadt. Az Erdélyi Történelmi Adatok-nak ez az újabb, V. kötete a tervek szerint kisebb terjedelmű füzetekben jelenik meg. Minden egyes füzet az egy kérdésre vonatkozó s a lehetőségig teljes vagy a célnak megfelelően válogatott forrás-anyagot tartalmaz. Több változó terjedelmű füzet alkotja majd az egyes köteteket. Azért, hogy az V. kötet első két száma még a múlt év végéig elkészülhetett, az Egyesület meg-

értő támogatásán kívül elsősorban e füzetek anyagának összegyűjtőjét és sajtó alá rendezőjét, DR. JAKÓ ZSIGMOND egyetemi tanár urat, e szakosztály titkárát illeti elismerés. Az Erdélyi Nemzeti Múzeum Levéltára odaadó munkásának bizonyult ő az elmúlt években. E két újabb, teljes egészében a múzeumi Levéltár anyagából közzétett kiadványa folytatása annak a már most is lenyűgözően nagy eredményeket teremtett, korszerűségében iránymutató forráskiadó tevékenységének, mellyel új anyagot igyekszik hozzáférhetővé tenni az erdélyi történeti kutatások számára. Az Erdélyi Történelmi Adatoknak a múzeumi Levéltár vezetőivel egyetértésben megállapított kiadói terve korszerű elvi célkitűzéseivel új távlatokat nyit meg az erdélyi levéltári forráskiadásnak az utóbbi évtizedekben eléggé elhanyagolt, tervszerűségről, egységes szempontok alkalmazásáról egyáltalában nem tanúskodó munka-területén.

Mindent egybevetve, a Szakosztály érdekkörébe tartozó kiadványoknak legalább korlátozott terjedelemben való megjelentetésével az EME megtette a tőle telhető legtöbbet: megőrizte és reméljük ezután is megőrzi az erdélyi szellemtudományi munkásság folytonosságát.

Ezen a téren azonban nem áll magában. Nehány éve egy olyan intézmény szegődött mellé társul, mely rövid élete alatt főként Erdély tudományos kutatása és az erdélyi tudományos könyvkiadás területén nagyon jelentős munkát végzett, t. i. az Erdélyi Tudományos Intézet. Ez az intézmény és az EME között már kezdettől fogva meleg, baráti kapcsolat fejlődött ki. Több kiadvány megjelenését a két intézmény közös, melengető gondoskodása tette lehetővé. A közös munkálkodás alapját a jobbjára közös tudománypolitikai célkitűzések mellett az Intézet és a Szakosztály személyi kapcsolatai vetették meg. Most, mikor e kapcsolatok még szorosabbá váltak, úgyannyira, hogy az ETI vezetőségében a Szakosztály vezetőségi tagjai mind helyet foglalnak, természetesen felvetődik az eddiginél is szorosabb és tervszerűbb együttműködés gondolatának szükségképpenisége. Itt egyébként is csak ama régi kapcsolat kézzelfoghatóbbá tételéről volna szó, mely e Szakosztály és a kolozsvári egyetem között már a múlt század utolsó három évtizede óta fennáll, mert hiszen ma az ETI az Egyetem egyik intézete, a vele való kapcsolat tehát az Egyetemmel való összetartó szálainkat fűzi szorosabbá.

E kapcsolat erősítéseként szívesen láthatnók, ha Szakosztályunk folyóirata, természetesen önállósága megtartásával, az ETI folyóiratává is válnék. A Szakosztály az EME központi vezetőségével egyetértésben megtalálhatja a módját annak, hogy az ETI-vel e terv valóráválása érdekében minden lehető tegyen meg. Az Erdélyi Múzeum ma Erdély magyar szellemtudományi szakfolyóirata. Annak hogy ilyenféle céllal Kolozsvárt az Erdélyi Múzeumhoz hasonló új szakfolyóirat induljon, aligha van meg a lehetősége, de aligha van értelme is. Inkább a meglévő keretekbe összpontosítsuk minden erőnket, hogy minél nagyobb tekintélyre tegyünk szert.

Az ETI-nek és Szakosztályunknak szoros együttműködése nemcsak a szaktudományok területén kívánatos. Hamarosan el kell következnie annak az időnek is, amikor mindkét szerv kilép a szaktudományok el-

zártóságából s az erdélyi kutatások során eddig elért eredményeket a művelődési kérdések iránt fogékony nagyközönség számára népszerűbb formában is hozzáférhetővé teszi. Egy tudománynépszerűsítő kiadványsorozat megjelentetése mai elzártágunkban és tájékozatlanságunkban jelentős feladat volna. Ezen túl azonban szükségünk lenne egy olyan vagy talán még népszerűbb jellegű folyóírra, mint amilyen a IX. kötetével csonkán maradt Hítel volt. Egy ilyen folyóíratnak a tudomány népszerűsítésén túl az lenne a feladata, hogy az erdélyi magyar közművelődési jelenségekről, múzeumaink, egyesületeink életéről is tájékoztasson és szorossá edzze azokat a szálakat, melyek az utóbbi másfél év alatt egyrészt az erdélyi magyarság, másrészt meg az egész magyar nyelvterület egyes részei között meglazultak. Össze lehetne ezt kapcsolni az EME céljaival is. Az egyesületi élet, a tárakban folyó munka és az egyes szakosztályok működése terén mutatkozó jelenségekről az Egyesületnek állandóan tájékoztatnia kellene nemcsak összes tagjait, de az egész magyarságot is, hogy az Egyesület céljainak, munkásságának megismerése a tagok között erősítse az egyesületi öntudatot és vonzzon magához minél több új tagot, új munkatársat.

El terv-felvetések már jócskán túllépik a szerkesztői jelentés kereteit. De mégis ezt az alkalmat használtam fel arra, hogy azoknak a gondolatoknak, amelyek magánbeszélgetés formájában már többször felvetődtek, itt és most, egy ilyen hivatalos megnyilatkozás alkalmával is hangot adjak. Tervezetés ez. Terveket olyan időkben kell készíteni, mikor az élet keretei nagyon összeszűkülnek. Ilyenkor a tervezgetés az az eszköz, melynek révén az élet tágabb kereteket, szabadabb fejlődési lehetőségeket keres. Csak akarat és céltudat kell aztán hozzá, hogy a tervek valóra is váljanak. Az erdélyi történelem arra tanít bennünket, hogy a magyarság itt a legnehezebb időkben váltott valóra olyan terveket, melyekre a nyugodtabb korok magyarja még talán nem is gondolt.

A kialakult szokás szerint a folyóirat szerkesztője a közgyűlésnek nemcsak jelentést tesz, hanem az elkövetkező időszakra munkatervet is ad. A munkaterv azonban, sajnos, mindenkor függvénye az anyagi helyzetnek. Minthogy pedig jelenleg anyagi helyzetünk teljesen tisztázatlan, méltóztassanak megengedni, hogy részletes munkaterv helyett csak a fennebbi, általános tudománypolitikai célkitűzéseket terjeszsem a mélyen tisztelt Közgyűlés elé. Az arra hivatottaknak kell majd megtalálniuk annak az anyagi módozatait, hogy e célkitűzések egészükben vagy nagyobb részükben valóra válhassanak.

Mindössze azt a szándékomat jelenthetem be, hogy ha lehetőségeink olyanok lesznek, az EM. egyes számait kisebb terjedelemben, de ismét évnegyedenként igyekszem megjelentetni azért, hogy gyakoribbá tegyem a tagokkal és a tudományos világgal való érintkezés alkalmait.

Remélve azt, hogy az itt kifejtett gondolatok a mélyen tisztelt Közgyűlés megértésével találkoznak, kérem, méltóztassék az elmondottakat a szerkesztő 1945. évi jelentése, illetőleg az 1946. évre szóló munkatervként elfogadni.

SZABÓ T. ATTILA